

В подібних випадках віруючі учасники обговорень не лише захищають свою Церкву, але й знайомляться з думкою інших віруючих та невіруючих. Практика спілкування дозволяє побачити проблему очима іншого ближнього, задуматися над нею із врахуванням нової інформації та осмислення іншими людьми. А це може ставати шляхом до більшого порозуміння – міжконфесійного та міжлюдського взагалі.

Звичайно, вивчення думок українських громадян, в тому числі й інтернет-аудиторії, стосовно розглянутої тематики лише починається. Попереду ще багато роботи із з'ясування мотивів тих чи інших точок зору, дослідження поточних «духовних уроків», які виносять всі, хто має пряме чи опосередковане відношення до Церков і їх впливів. Але вже зараз можна констатувати, що в цілому у сфері духовно-релігійної орієнтації та церковних уподобань суспільні потрясіння останніх років принесли очевидну користь: велика кількість віруючих, шукаючих віру та просто небайдужих до духовного життя людей отримали реальну, переконливу інформацію про те, «хто є хто», позбулася застарілих чи й взагалі неадекватних стереотипів, вчаться спілкуватися з найгостріших питань з представниками інших конфесій чи прихильниками інших духовних шляхів. Важливо, щоб дана проблематика була в полі уваги релігієзнавців.

■ О. ДОБРОДУМ

ПОЛІТКОРЕКТНІСТЬ І МІЖРЕЛІГІЙНИЙ ДІАЛОГ

Тематика політкоректності та міжрелігійного діалогу є недостатньо розробленою в українському релігієзнавстві. Необхідність застосування принципів політкоректності в міжрелігійному діалозі актуалізувалася в результаті подій 11 вересня 2001 р., вбивства голландського кінорежисера Тео ван Гога 2 листопада 2004 р., карикатурного скандалу внаслідок публікації 30 вересня 2005 р. датською газетою «Юлландс-постен» 12 карикатур на пророка Мухаммеда, погромів 2006 р. у Парижі, а також у зв'язку з перманентними дискусіями на тему абортів, евтаназії, легалізації марихуани, одностатевих шлюбів, жіночої хіротонії, хіджабів, клонування, гей-парадів, викладання еволюційної теорії Дарвіна та «Основ православної культури» у державних школах тощо. Завдання даної статті – з'ясувати, чи сприяє втілення принципів політкоректності міжрелігійному діалогові, означити можливість диверсифікації міжрелігійного діалогу в сучасних умовах.

Політична коректність – лінгвокультурна форма забезпечення толерантності. Вона виражена в позитивній дискримінації меншин згідно з їхнім віросповіданням, статтю, сексуальною орієнтацією, національністю, расою, віком, мовою, станом здоров'я, політичними та іншими поглядами, зовнішнім виглядом, соціальним і майновим станом тощо з метою запобігання еґвеніки, геттоїзації, расизму, націоналізму, ксенофобії, гомофобії, апартеїду, елітаризму, расового квотування, резервацій, негативній дискримінації, сегрегації, шовінізму, радикалізму, нетерпимості тощо. Концептуальною базою політкоректності, серед іншого, є: ідеї Відродження щодо автономізації права й моралі, політики й релігії, положення Нового часу про суспільний договір і теорії розділення влади, концепції громадянського суспільства і правової держави, лібералізм, гуманізм, секуляризм, лаїцизм, фемінізм, антиглобалізм, екологізм, релігії «Нью ейдж», рух хіпі, політична мова, постколоніальний та посттоталітарний дискурс.

Право на критику церкви й релігії, включаючи право на богохульство, було переосмислено західними лібералами й соціалістами через виникнення протиріч і конфліктів у гетерогенному суспільстві – мультирелігійному, мультикультурному, мультиетнічному, мультирасовому, мультимовному.

Лінгвістичний аспект політкоректності, виразно проявлений у спробах легітимації використання неполіткоректних термінів для позначення експансії ісламу. Так, 31 серпня 2006 р., виступаючи в Конгресі США, Джордж Буш відкрито проголосив своїм головним ворогом у світовому масштабі радикальний іслам, головною небезпекою – створення халіфату із числа нині розрізнених мусульманських країн, назвавши ісламських терористів спадкоємцями фашистів, нацистів, комуністів і інших представників тоталітаризму XX століття [Буш назвав ісламських терористов наслідниками нацистов и коммунистов]. Американські консерватори заснували Антиісламофашистський Рух. З 22 по 26 жовтня

■ Ольга Добродум, докторант історичного факультету Одеського Національного університету імені І.І.Мечникова.

2007 р. у більш ніж 200 університетах і коледжах США проводився «Тиждень проти ісламофашизму» з метою привернення уваги до проблеми зв'язку між радикальним ісламом і тероризмом. Однак у ЄС чиновники й дипломати розробляють спеціальний словник, який не ображав би почуттів законослухняних мусульман і міг би використовуватися під час публічних дискусій з питань тероризму й релігійного екстремізму. Знаменним у справі залучення уваги до культури міжрелігійного діалогу стало вручення в РФ журналістської антипремії «Чорне перо», заснованої Союзом Преси Північного Кавказу за найбільший «внесок» у «розпалювання міжнаціональної ворожнечі, насадження ксенофобії й негативних етнічних стереотипів». В 2005 році її лауреатами стали тележурналіст Михайло Леонтєв і редакція газети «Московский комсомолец» [Кожевникова Г. Российские СМИ как инструмент поощрения ксенофобных настроений].

Для того, щоб послідовно простежити й системно позначити вузли конфліктного застосування принципів політкоректності до міжрелігійного діалогу, наведемо події останніх років, які, на наш погляд, є джерелом ескалації міжрелігійної конфліктогенності. Відразу зауважимо, що дані приклади найбільшою мірою стосуються політкоректних трактувань Біблії, перегляду християнських символів і свят, будучи ілюстрацією політкоректного коректування християнського змісту сучасної цивілізації. На жаль, обмежений обсяг статті унеможливорює розгляд інших аспектів прояву політкоректності. Так, 1998 р. муніципальна рада Бірмінгема (Велика Британія) перейменувала Різдво у Вінтервал (від winter + festival). Різдво в США і Канаді позначається як «зимове свято», Великдень – як «весняне свято».

Починаючи з 2000 р. найпочесніші громадяни США одержують з Білого дому вітання з «Сезоном свят». На листівці зразка 2005 р. замість Богомаляти й волхвів зображені грайливі цуценята й кіт Бушів. Джордж і Лора Буш улаштували в Білому домі святкування юдейської Хануки з кошеризацією президентської кухні. 2002 р. в австралійському штаті Вікторія в деякі дитячі садки було заборонено запрошувати на Різдво Санта-Клауса. Напередодні Різдва 2003 р. було заборонено оздоблювати нью-йоркські школи ілюстраціями з Євангелія. Але, разом з тим, влада Нью-Йорка дозволила використання в школах юдейської й мусульманської символіки до свят Ханука й Їд-аль-Фітр.

2004 р. в американських школах заборонили відзначати Хеллоуїн, тому що «свято мертвих» по-американськи несерйозне і не має жодного відношення до його першоджерела – свята древніх кельтів. Це нібито викликає невдоволення в послідовників релігії Вікка (Wicca). 2004 р. в одній зі шкіл Італії скасували традиційну різдвяну п'єсу, а ім'я «Ісус» у християнському гімні було замінено словом «чеснота». У Віченці було відмінено щорічний конкурс на найкращу різдвяну сценку. 2004 р. у Німеччині для емігрантів було видано путівник. У розділі книги, де йдеться про свято Різдва, Христос взагалі не згадується, у той час як докладно розповідається про Санта-Клауса, подарунки, різдвяну ялинку тощо.

2005 р. напередодні Різдва австрійська поліція вирішила не йти проти традиції й не забороняти жителям виряджатися в одяг диявола й лупцювати перехожих. 2005 р. ялинка в Бостоні (США) стала йменуватися не різдвяною, а просто святковою. 2003 р. адміністрація університету Індіани вирішила демонтувати різдвяну ялинку; аналогічні випадки сталися в штатах Айова й Мічиган. А в штаті Канзас у школу не було допущено Санта-Клауса.

2005 р. у туристському місті Демре було демонтовано скульптуру святого Миколи Чудотворця. На спустіле місце піднято пластикового Санта-Клауса.

У грудні 2005 р. у США 600 тисяч чоловік підписали петицію, у якій проголошується бойкот торговельної мережі Target за те, що в їхній рекламі прописане побажання «Щасливих Свят». Такі ж бойкоти влаштовують й іншим торговельним мережам.

2005 р. у Великій Британії було відредаговано Новий Заповіт, в якому видалили частину I Послання апостола Павла коринфянам про заборону гомосексуалізму і радять як найбільше займатися сексом.

2005 р. історики й педагоги в декількох англомовних країнах розпочали кампанію за вилучення з обороту термінів «В.С.» і «А.Д», які означають «Before Christ» («до Різдва Христового») і «anno Domini» («у рік такий-то від Господа нашого»), запропонувавши замінити їх на «В.С.Е.» – «Before Common Era» («до нашої ери») і «С.Е.» – «Common Era» («нашої ери»). В одному з музеїв Великої Британії замінили аббревіатуру «В.С.» – «Before Christ» («до Різдва Христового») на «В.Р.» – «Before Present» («до сучасності»).

2005 р. у США з композиції пам'ятника правосуддя видалено зображення десяти заповідей Біблії. Національна паркова служба США вирішила видалити бронзові дошки з віршами із псалмів зі стін будинків, розташованих у популярних місцях національного парку Великий каньйон. Натомість адміністрація парку назвала один з туристичних маршрутів «Яскравий янгол», а пам'яткам привласнила імена індуїстських богів.

2006 р. у Німеччині вийшов переклад Біблії, у якому фігурують диякони й дияконихи, про Бога мовиться «Ти» і «Вічність», «Отче наш» замінено на «Отче наш і Матір наша».

2006 р. у більшості лікарень і ряді шкіл австралійського штату Вікторія з метою недопущення «образи нехристиян» уведено заборону на розповсюдження Біблії.

2007 р. Організаційний комітет Олімпіади-2008 у Китаю оголосив перелік заборонених речей в Олімпійському селі. Серед заборонених предметів виявилася і Біблія; спортсменам заборонене носіння релігійних символів і використання релігійних предметів.

Лунають заклики забрати релігійну символіку з національних валют, зокрема, з доларових купюр, на яких є напис «In God we trust» («Віруємо в Бога»). 2007 р. у Франції було визнано протизаконними іграшки, що зображували Санта-Клауса та шоколадки у формі християнських хрестів. У Голландії з різдвяних торжеств вислано Санта-Клауса, оскільки білому святому прислужують темношкірі помічники – чорні від сажі «постачальники подарунків», які «пробираються» у дитячі спальні через коминкові труби. У школах Барселони скасовано різдвяні спектаклі, а в дитячих садках італійського містечка Больцано із святкової програми виключено різдвяні пісні.

У США дискутується питання щодо введення нового свята «Крісмука». Цю назву утворено від назв двох зимових релігійних свят – християнського Різдва й юдейської Хануки. «Крісмука» має святкуватися від початку Хануки і до дня Різдва Христового – 25 грудня. Ідея об'єднання двох свят набула популярності завдяки дитячому телесеріалу, засновник якого Рон Гомпертц вигадав героя свята Crismukkah Man, що з'являється в образі Санта-Клауса з пейзажами.

У США час від часу подаються позови до суду щодо клятви вірності громадянина США через слова «єдина нація під Богом». Верховний суд США ухвалив заборонити молитви перед шкільними футбольними матчами. 1962 р. було заборонено молитви в навчальних приміщеннях, а 1992 р. суд заборонив релігійні заходи на випускних урочистостях. У Новій Зеландії Армія порятунку відмовилася від традиції співу різдвяних пісень. У США правозахисники подали в суд на Санта-Клауса за те, що, коли його запросили в одну зі шкіл, він запитував дітей, що означає «Різдво». Суд в італійському місті ухвалив, що зі стін місцевого дитячого садка мають бути прибрані Розп'яття.

З назви школи Іслінгтона (Велика Британія) веліли вилучити слово Saint – «святий». В Уельсі (Велика Британія) працівникам British Telecom заборонили використовувати словосполучення «християнське ім'я», тобто ім'я, дане при хрещенні. В одній із британських шкіл директор Тіна Джексон заборонила продавати в їдальні великодні булочки, на яких зверху зображено хрест. Стюардесам ряду авіакомпаній не рекомендується носити під час роботи натільний хрест, заборонено носити його так, щоб це було помітно. Так, співробітниця авіакомпанії British Airways Надя Евейда, що надягла хрестик поверх уніформи, була звільнена з роботи.

У школі капеланів ВМС США в Ньюпорті (США) мусульманським, юдейським і католицьким капеланам пропонувалося молитися в ім'я Бога, а не Аллаха, Єгови, Святої Трійці або Діви Марії. Не рекомендується виконувати пісню «Із днем народження», щоб не скривдити «Свідків Єгови».

Таким чином, можна констатувати, що, незважаючи на позитивний задум і миротворчий потенціал доктрини політкоректності, її практичне втілення в цілому не сприяло зниженню модусу міжрелігійного протистояння. Більше того, у багатьох випадках відбулося ініціювання цього процесу, активізація низки конфліктів, спровокованих діяльністю релігійних груп і організацій, релігійних меншин. Девід Грін у книзі «Всі ми – жертви» відзначає, що майже 73% населення можуть бути зараховані до меншин за тими чи іншими ознаками, забезпечуючи цим міноритизацію політики і «дефіцит демократії» [Григорьев М. «Дефіцит демократії» по-євро-американски].

Політкоректність стає все більш значущим чинником у релігійній політиці, час від часу спричиняючи виразну амбівалентність політичної поведінки. Так, 2005 р. прем'єр-міністр Канади Пол Мартін, вважаючи себе переконаним католиком, у той самий час підтримував легалізацію одностатевих шлюбів у країні. 2007 р. у США дружба між пастором Крейгом Гроссом, засновником антипорнографічного сайту XXXchurch.com і порноактором Роном Джеремі, що знявся більш ніж у 1900 «фільмах для дорослих», призвела до того, що сайт XXXchurch.com став «християнським порносайтом №1», а, відвідуючи різноманітні порноакції, пастор Гросс став роздавати всім бажаючим виданий ним Новий Завіт з написом на обкладинці: «Ісус любить порнозірок» [«Иисус любит порнозвезд». Церковь под знаком XXX].

Ймовірно, що ми є свідками виникнення нової квазірелігії політкоректності на зразок комунізму з його святими, священним писанням, вселенськими соборами, мощами, хрестовими походами, інквізицією і т.ін. Не випадково у зв'язку з обговоренням релігійної проблематики впровадження доктрини політкоректності в одному асоціативному ряді перебувають: диктатура толерантності, тоталітарна ліберальність, холодна релігійна війна, пострелігія, постхристиянство, контрреконкіста, Євразія (майбутня Європа, де тріумфує іслам і переслідується християнство), п'ята колона (іслам у немусульманських країнах) та ін.

Саме релігійною ксенофобією значною мірою пояснюється успіх європейських праворадикальних політиків, серед яких Пім Фортейн (Нідерланди), Йорг Хайдер (Австрія), Жан-Марі Ле Пен (Франція).

Гадаю сумнівним те, що міжрелігійний діалог у зазначених умовах може бути забезпечено екуменічними зусиллями на зразок того, як голландський католицький священик Тіні Мускенс запропонував всім християнам називати Бога Аллахом, наводячи, як приклад, Індонезію та ряд країн Близького Сходу. Затребуваним є створення в рамках ООН та міжнародних організацій якогось міжрелігійного форуму, міжконфесійної консультативної ради, законодавче оформлення відповідальності за розпалювання міжконфесійної ворожнечі, за ображення релігійних почуттів, перегляд законів, що регулюють взаємини держави з релігією й законів про святотатство. Постає важливим артикулювання та законодавче вирішення табуованої проблеми в здійсненні міжрелігійного діалогу, перешкоджання наростанню латентної маргіналізованої релігійної ксенофобії, забезпечення релігійної грамотності серед чиновників всіх рангів, щоб міжрелігійний діалог міг бути здійснений.

С. ЯТЧЕНКО ■

ОСОБЛИВОСТІ МІЖКОНФЕСІЙНОГО ДІАЛОГУ ПРИ ВИРШЕННІ МАЙНОВИХ ПИТАНЬ

Процес повернення культового майна релігійним організаціям в Україні, вилученого у них за радянської доби, триває до цього часу. Як свідчить практика здійснення зазначеного процесу, він досить часто супроводжувався міжконфесійними конфліктами та силовим захопленням окремих культових споруд. Відтак питання повернення державою майна релігійним організаціям залишається актуальним і нині. При цьому суть проблеми полягає, на нашу думку, не в тому, повертати чи не повертати майно релігійним організаціям, а в можливостях врахування при цьому ряду особливих питань, а саме: 1) на майно, що підлягає поверненню, в багатьох випадках мають належні підстави претендувати декілька релігійних організацій; 2) неможливо досягти справедливого вирішення даної проблеми лише за допомогою юридичних процедур, передбачених чинним законодавством; 3) досить значна політизованість суспільства, а в результаті цього й релігійного середовища в Україні ще часто впливає на процеси реституції; 4) ще зберігаються певною мірою між представниками різних конфесій протистояння, яке утворилося на ґрунті доктринальних протиріч протягом декількох століть тощо. Саме на розгляді зазначених основних особливостей міжконфесійного діалогу ми й зосередимо увагу.

Слід нагадати, що майно у релігійних організацій за радянських часів було вилучене під час т. зв. «соціалістичної націоналізації» на основі відповідних декретів радянської влади. Юридичним підґрунтям проведення радянською державою політики націоналізації церковного майна в Україні став Декрет тимчасового робітничо-селянського уряду УСРР від 22 січня 1919 року «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви», яким церковні і релігійні товариства позбавлялися права мати статус юридичної особи та володіти майном, а саме їх майно було оголошене власністю народу [ЦДАВО. – Ф2. – Оп. 1. – Спр. 14, с.50].

Крім даного Декрету, націоналізацію церковного майна в Україні регламентували положення Декретів Ради Народних Комісарів УСРР (надалі РНК) «Про передачу майна монастирських, церковних та інших релігійних установ у відання Народного комісаріату соціального забезпечення» від 17 травня 1919 року та «Про націоналізацію всіх колишніх церковних, монастирських, удільних, міських і поміщицьких земель» від 3 квітня 1920 року. Деяко раніше постановою Народного комісаріату освіти УСРР «Про духовні училища і семінарії» від 15 лютого 1919 року майно духовних навчальних закладів перейшло у відання та на облік Народного комісаріату освіти, а самі заклади перетворені на школи загальноосвітнього характеру. Храми та предмети релігійних обрядів і богослужінь перейшли у відання та на облік місцевих рад депутатів трудящих районного та міського рівня і лише за їх ухвали могли передаватися у користування релігійним товариствам (громадам). Підприємства, які належали церкві, були націоналізовані. [Право власності в Україні. Навч. Посібник. – К., 2000, с.220-221].

■ С. Ятченко, старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін університету економіки та права «КРОК».